

**MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII, TINERETULUI
ȘI SPORTULUI
UNIVERSITATEA DIN ORADEA
FACULTATEA DE ISTORIE, RELAȚII
INTERNAȚIONALE, ȘTIINȚE POLITICE ȘI ȘTIINȚELE
COMUNICĂRII**

**PETRE DIACONU –
VIAȚA ȘI OPERA**

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:

PROF.UNIV.DR. SEVER DUMITRAȘCU

DOCTORAND:

MARIAN CORNEL TRANDAFIR

ORADEA

2012

Cuprins:

Introducere	p.1
Capitolul I. Viața și activitatea lui Petre Diaconu	p.3
Capitolul II. Șantierelor arheologice ale lui Petre Diaconu.	
II.1. Dinogetia-Garvăn.....	p.17
II.2. Cernavodă.....	p.32
II.3. Capidava.....	p.33
II.4. Mărculești-Viișoara.....	p.41
II.5. Mangalia (Callatis).....	p.42
II.6. Murfatlat-Basarabi.....	p.45
II.7. Mănăstirea Neamțu.....	p.57
II.8. Insula Banului.....	p.58
II.9. Păcuiul lui Soare.....	p.60
II.10. Dervent.....	p.75
II.11. Tropaeum Traiani.....	p.78
Capitolul III. Probleme ridicate de descoperirile arheologice.	
III.1. Contribuții cu privire la datarea circumvalației și a bisericii treflate de la Niculițel.....	p.88
III.2. Contribuții cu privire la datarea și atribuirea etnică a valurilor de pământ din Dobrogea.....	p.94
III.3. Țara Dristrei, o formațiune statală necunoscută de la Dunărea de Jos.....	p.111
III.4. Contribuții privind localizarea Vicinei la Păcuiul lui Soare.....	p.114
Capitolul IV. Probleme de istoriografie.	
IV.1. Localizarea cetății Dafne.....	p.122
IV.2. Despre atribuirea culturii Ciurel.....	p.125
IV.3. Localizarea Onglos-ului.....	p.127
IV.4. Contribuții privind cunoașterea turanicilor la Dunărea de Jos.....	p.131
Concluzii	p.148
Interviuri și evocări	p.150
Bibliografie	p. 207
Anexe	p.272

Capitolul I

Viața și activitatea lui Petre Diaconu

Pe baza unor însemnări autobiografice, documente din familie, articole și mărturii orale, lucrarea rezumă aspecte din viața și preocupările celui care a fost arheologul Petre Diaconu.

Născut într-un teritoriu care a făcut vremelnice parte din România, într-o familie mixtă româno-bulgară, a cunoscut din tinerețe greutățile unui refugiu, participarea la cea de-a doua conflagrație mondială și abuzurile noii puteri instalate la București în 1948. Trecând peste toate piedicile, ajunge strălucit student și absolvent al Facultății de Istorie din București. Remarcat de profesori săi, îndeosebi de Ion Nestor, este angajat, încă din studenție, la Institutul de Arheologie. Are o relație specială cu magistrul Ion Nestor, care îi îndrumă primii pași în arheologie. Ca tânăr cercetător participă la cercetările arheologice de la Dinogetia–Garvăn, Niculițel, Cernavodă, Capidava, Mărculești-Viișoara, Mangalia, Murfatlar, Cochirleni, Poarta Albă, Mircea Vodă, Mănăstirea Neamțu, Porțile de Fier, Tropaeum Traiani, și nu în ultimul rând, Păcuiul lui Soare, șantierul arheologic de care și-a legat numele și la care a lucrat peste jumătate de secol. Are numeroase preocupări în probleme de arheologie, istoriografie, numismatică, sigilografie, toponimie, paleografie, etnografie și filologie, pe care le dezbate în cadrul a câtorva sute de articole și recenzii. Este coautor la trei monografii arheologice de excepție („Capidava. Monografie arheologică”, București, 1958, „Păcuiul lui Soare. I. Cetatea bizantină”, București, 1972, „Păcuiul lui Soare. II. Așezarea medievală (secolele XIII-XV)”, București, 1977), autor la două lucrări de sinteză („Les Petchénègues au Bas-Danube”, București, 1970, „Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles”, București, 1978) și două volume de articole („Recenzii și discuții arheologice, I”, Călărași, 1994, „Contribuții istorice și etimologice”, Aalborg, 2001).

Dar cea mai mare realizare a vieții a fost munca și rezultatele obținute pe șantierul său de suflet Păcuiul lui Soare, căruia i s-a dedicat în totalitate, devenindu-i „a doua

casă”. A transformat locul într-o „școală de vară”, „o academie”, aducându-și contribuția la formarea unor noi generații de cercetători.

Încercându-se, după anii '90, recunoașterea valorii și prestigiului unor oameni care nu s-au putut bucura de ele, este promovată în cadrul Institutului, coordonează, pentru o scurtă perioadă, teze de doctorat și este invitat să țină cursuri la Universitatea din București și Constanța. Însă pentru „creatorul arheologiei bizantine din România”, aceste lucruri veneau prea târziu, vârsta și boala și-au spus cuvântul, răpindu-l din mijlocul celor dragi. Ca o ultimă dorință, a cerut să fie înmormântat într-un loc cât mai aproape de șantierul său de suflet Păcuiul lui Soare, în cimitirul Sfintei Mănăstiri Dervent.

La trecerea în neființă a lăsat în urmă o vastă operă impresionantă prin calitate, erudiție, varietate și număr.

Capitolul II

Șantierele arheologice ale lui Petre Diaconu

II.1. Situl arheologic Dinogetia-Garvăn

Importantă fortificație romană de pe limesul dunărean, cetatea Dinogetia a fost ridicată în timpul împăratului Dioclețian (284-305), fiind abandonată în perioada tulburărilor provocate la sfârșitul domniei împăratului Mauriciu (582-602). În secolul al X-lea, la revenirea bizantinilor, a fost re consolidată și locuită până la sfârșitul secolului al XII-lea. Situată în colțul nord-vestic al Dobrogei, în centrul contului pe care îl descrie Dunărea, cetatea a jucat un rol important în apărarea provinciei.

A intrat în atenția cercetătorilor la sfârșitul secolului al XIX-lea, săpături arheologice efectuându-se abia din 1939, la inițiativa lui Gheorghe Ștefan. După 1948, Gheorghe Ștefan a fost însoțit de o întreagă pleiadă de tineri cercetători și studenți, care și-au făcut ucenicia acolo. În colectivul de cercetare a cetății Dinogetia s-a aflat timp de patru ani și Petre Diaconu.

II.2. Șantierul arheologic de salvare de la Cernavodă

Cu ocazia lucrărilor prilejuite de construcția canalului Dunăre – Marea Neagră, s-a apelat la specialiști pentru salvarea și descărcarea de sarcină arheologică a zonelor afectate de lucrări. Astfel de cercetări s-au efectuat și la nord de orașul Cernavodă, începând cu anul 1953. În zona a fost identificată o mare așezare aparținând culturii neolitice Hamangia.

II.3. Situl arheologic Capidava

Ridicată de către împăratul Traian (98-117), în cadrul pregătirilor de cucerire a Daciei și a măsurilor de organizare a limesului dunărean, castrul de la Capidava ocupa un loc important în sistemul defensiv roman, fiind destinată să supravegheze navigația pe Dunăre și vadul prin care trecea drumul care făcea legătura între Carpați și Dobrogea. Distrusă și refăcută de mai multe ori, fortificația este abandonată la începutul secolului al VII-lea. La începutul secolului al IX-lea locuirea va fi reluată, Capidava fiind reintegrată în sistemul defensiv bizantin. Este părăsită în anul 1036 după atacurile violente ale pecenegilor și uzilor.

Intră în atenția cercetătorilor la sfârșitul secolului al XIX-lea, primele săpături arheologice având loc în 1924 sub conducerea lui Grigore Florescu. Începând cu anul 1955, Grigore Florescu a început să fie însoțit de o serie de tineri cercetători. Petre Diaconu a lucrat pe șantierul de la Capidava în perioada 1955-1956.

II.4. Șantierul arheologic Mărculești-Viișoara

Cu ocazia unor lucrări edilitare în satul Mărculești, comuna Viișoara, au fost scoase la lumină o serie de morminte și material arheologic. În vara anului 1956, Petre Diaconu efectuează o săpătură de control identificând o așezare de secolele IX-X, tipică perioadei feudale timpurii din Câmpia Română.

II.5. Șantierul arheologic de salvare de la Mangalia (Callatis)

Ca urmare a începerii lucrărilor de modernizare a orașului Mangalia a fost desemnat un colectiv de arheologi care să supravegheze zonele unde urmau să se ridice construcții și să întreprindă săpături în locurile unde apăreau obiective importante. Pe parcursul anului 1959, Petre Diaconu participă la cercetări de salvare de pe raza orașului, ocazie cu care au fost identificate o serie de morminte elenistice, cel mai semnificativ fiind cel intrat în istoriografie sub denumirea de mormântul cu papir.

II.6. Șantierul arheologic Murfatlar-Basarabi

Descoperire unică în România, complexul monastic de la Murfatlar-Basarabi, a fost identificat în 1957, cu ocazia unor lucrări de exploatare a cretei. Cercetări sistematice au dus la identificare unui vast complex format din patru biserițe, două paraclise și anexe, toate săpate într-un masiv de cretă. Așezarea mănăstirească a avut începutul cel mai devreme la sfârșitul secolului al IX-lea, terminându-se în jurul anului 1000, cu o durată de viață de circa trei-patru decenii, cel mult o jumătate de secol. Complexul este strâns legat de existența valului de piatră, care trece prin zonă, la poalele masivului existând o carieră de unde se extrăgea, în vechime, blocuri de cretă, utilizate la ridicarea valului.

II.7. Șantierul arheologic Mănăstirea Neamțu

În anul 1957, Petre Diaconu a fost însărcinat alături de Radu Heitel să continue cercetările arheologice de la mănăstirea Neamțu. Scopul cercetărilor întreprinse era să surprindă urmele primei biserici ridicate de Petru Mușat (1375-1391).

II.8. Șantierul arheologic de salvare insula Banului

Proiectul ridicării barajului hidrocentralei „Porțile de Fier I”, cu al său lac de acumulare, urma să afecteze prin creșterea nivelului apelor, o serie de monumente și situri arheologice situate pe malul stâng al Dunării. În scopul salvării și cercetării acestor obiective a fost alcătuit un colectiv de specialiști care să identifice și să carteze toate siturile aflate în zonă, urmând ca cele mai semnificative să fie cercetate prin săpături sistematice. Săpături de salvare s-au efectuat între 1966-1967, pe insula Banului, descoperindu-se așezări din epipaleolitic până în perioada prefeudală.

II.9. Șantierul arheologic Păcuiul lui Soare

În cadrul acțiunilor de fortificare a locurilor strategice, după revenirea bizantinilor la Dunărea de Jos, în timpul domniei Ioan Tzimiskes (969-976), a fost ridicată cetatea de pe insula Păcuiul lui Soare. Rolul fortificației, cu un caracter naval, era de a controla navigația pe Dunăre și de a preveni atacuri navale asupra orașului Dorostolon (Silistra). Părăsită la scurt timp după ridicare, locuirea este reluată în anul 1001, durând până în secolul al XIV-lea.

Semnalată încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, cetatea intră în atenția arheologilor începând cu anul 1956, când au loc primele săpături. Pentru Petre Diaconu era începutul odiseei sale, locul căruia îi va dedica peste cincizeci de ani de cercetări arheologice.

II.10. Șantierul arheologic Dervent

În paralel cu cercetările arheologice de pe insula Păcuiul lui Soare, au fost efectuate unele săpături arheologice și pe dealul Dervent. Dealul Dervent străjuie de pe malul dobrogean insula Păcuiul lui Soare. Pe acest deal se păstrează ruinele unui castru roman și a unei cetăți bizantine. Insuficiența cercetărilor și a rezultatelor nepublicate face să se cunoască foarte puțin despre acest loc.

II.11. Situl arheologic Tropaeum Traiani

Pe teritoriul comunei Adamclisi, județul Constanța, se află ruinele a două dintre cele mai importante monumente romane de pe teritoriul țării noastre: monumentul triumfal și cetatea Tropaeum Traiani, ridicate în urma campaniilor victorioase ale împăratului Traian (98-117). Cetatea, distrusă și refăcută de câteva ori, a fost definitiv abandonată la începutul secolului al VII-lea.

Primele cercetări arheologice debutează în anul 1882, la inițiativa lui Grigore Tocilescu și Pamfil Polonic. Între anii 1971 și 1977, Petre Diaconu coordonează săpăturile efectuate acolo.

Capitolul III

Probleme ridicate de descoperirile arheologice

III.1. Contribuții cu privire la datarea circumvalației și a bisericii treflate de la Niculițel

În nordul Dobrogei, pe teritoriul comunei Niculițel, se află un vast complex de fortificații format dintr-o circumvalație cu un perimetru de 27 km, un sistem de fortificații interioare și linii de apărare mediane. În interiorul acestui ring de pământ au fost descoperite ruinele unei biserițe de plan treflat. Asupra datării și atribuirii etnice a complexului de fortificații și a bisericii treflate s-au exprimat o serie de cercetători, Petre Diaconu aducând o serie de clarificări despre datarea și atribuirea lor.

III.2. Contribuții cu privire la datarea și atribuirea etnică a valurilor de pământ din Dobrogea

Punctul cel mai îngust al Dobrogei, între Cernavodă și Constanța, este brăzdat de trei valuri: valul mic de pământ, valul mare de pământ și valul de piatră. Ultimele două

valuri sunt dotate cu un număr mare de castre. Fortificații neobișnuite și nespecifice puterilor politice care se stăpâneau în zonă, au ridicat numeroase semne de întrebare asupra celor care le-au ridicat și în ce perioadă. Petre Diaconu a venit cu o plauzibilă datare și atribuire etnică a acestora.

III.3. Țara Dristrei, o formațiune statală necunoscută de la Dunărea de Jos

Pe baza unor descoperiri arheologice de la Păcuiul lui Soare, Petre Diaconu a identificat o formațiune statală necunoscută din zona Silistra – Păcuiul lui Soare, condusă de Ioan Terter, fiu a lui Dobrotici, despot de Caliacra. Punctul de pornire de la care s-a făcut această identificare a fost o serie de monede și unul dintre titlurile purtate de Mircea cel Bătrân (1386-1418), cel de dominus Dristri.

III.4. Contribuții privind localizarea Vicinei la Păcuiul lui Soare

Faimos oraș-port la Dunărea de Jos, Vicina a cunoscut o dezvoltare economică și religioasă fără precedent, găzduind la un moment dat două episcopii, catolică și ortodoxă, și de unde a provenit primul mitropolit al Țării Românești, Hyacinth Chritopoulos. Localizarea Vicinei a deschis o serie de dispute în cadrul istoricilor, Petre Diaconu venind cu o serie de argumente care localizează Vicina la Păcuiul lui Soare.

Capitolul IV

Probleme de istoriografie

IV.1. Localizarea cetății Dafne

Fortificație romană la Dunărea de Jos, cetatea Dafne, apare menționată în două surse istorice confuze, care o plasează la sud sau la nord de Dunăre. Localizarea ei este o problemă deschisă de istoriografie.

IV.2. Despre atribuirea culturii Ciurel

Cultură materială răspândită la sfârșitul secolului al V-lea în Muntenia, caracterizată prin ceramică lucrată cu mâna. Atribuirea etnică a acesteia a ridicat unele discuții, existând două opinii generale, originea veche românească sau slavă.

IV.3. Localizarea Onglos-ului

Deplasarea bulgarilor din stepele nord pontice, spre părțile de nord-est ale Bulgariei actuale, s-a efectuat în două etape. Alungați de cazari, bulgarii s-au deplasat către Dunăre, în jurul anilor 60 ai secolului al VII-lea, ocupând o regiune numită Onglos. După care în anii 680-681 profitând de slăbiciunea bizantină au trecut la sud de Dunăre întemeindu-și un nou stat. Amplasarea Onglos-ului unde s-au instalat bulgarii în drumul lor spre sudul Dunării a deschis o serie de discuții în literatura de specialitate, cronicarii vremii menționând vagi informații asupra localizării acesteia.

IV.4. Contribuții privind cunoașterea turanicilor la Dunărea de Jos

Petre Diaconu a fost unul dintre primii istorici români care s-a preocupat de prezența turanicilor (pecenegi, uzi, cumani) la Dunărea de Jos. Pe baza studiului izvoarelor a reușit să creioneze o imagine cât mai detaliată a tulburărilor provocate în zonă. Urmele turanicilor sunt întâlnite sub următoarele forme: arheologice (morminte, ceramică, obiecte specifice), toponime, hidronime și antroponime.

Concluzii

O viață dedicată unui monument

Personalitate marcantă a arheologiei românești, Petre Diaconu și-a adus din plin contribuția la cunoașterea realităților arheologice și istorice de la Dunărea de Jos, rămânând un reper pentru generațiile viitoare. În ceea ce privește devotamentul cercetării și studiului asupra unui singur și unicat, monument bizantin de la Dunărea de Jos, Petre Diaconu a fost și este unic în branșa sa, dedicându-și mai bine de 50 de ani din viața sa, meritând toată stima și respectul. Debutate în anul 1956, lucrările arheologice de la Păcuiul lui Soare vor continua neîntrerupt, în cercetarea mea am găsim faptul că doar în anul 1998 nu s-au efectuat săpături, până la epuizarea sitului. Stoicismul său stă să rămână mărturie celor care vor să se dedice studiului arheologiei.

Petre Diaconu nu și-a legat numele doar de Păcuiul lui Soare, și-a dedicat devoțiunea sa în aceeași măsură și cercetărilor așezării feudale timpurii de la Capidava, la monografia căreia a fost coautor, cât și celor de la Dinogetia-Garvăn, unde și-a început ucenicia și a lucrat ani buni, dar datorită temperamentului său nu a fost cooptat în colectivul de autori. A mai lucrat pe câteva șantiere pentru mai scurtă sau lungă perioadă, de menționat fiind Tropaeum Traiani, unde a ocupat funcția de vicecoordonator și coordonator timp de șapte ani, însă fără dreptul de a publica nimic.

Săpăturilor arheologice i se pot adăuga meritul adus la cunoașterea turanicilor la Dunărea de Jos, ajungând unul dintre specialiști cei mai de renume pe această temă. Cele două lucrări privind pecenegii și cumanii, cunoscând numeroase recenzii și publicări în străinătate. Tezele sale privind originea pecenegă a căldărilor de lut sunt un reper în prezent. Sunt de adăugat contribuțiile sale privind datarea și atribuirea etnică a valurilor din Dobrogea, datarea circumvalației și bisericii treflate de la Niculițel, localizarea orașului Vicina, cetății Dafne și a Onglos-ului. Nu poate fi omisă descoperirea Țării Dristrei, o formațiune statală necunoscută în cronicile timpului și atribuirea culturii Ciurel. A avut preocupări de numismatică, sigilografie, toponimie, paleografie, etnografie și filologie.

Meritul său științific a fost recunoscut prin acordarea premiului Vasile Pârvan al Academiei Române pentru lucrarea „Păcuiul lui Soare. I. Cetatea bizantină”. A fost

cooptat ca membru în comitetul de redacție al revistelor „Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie (SCIVA)” și „Pontica”. A contribuit la elaborarea volumelor: „Relations between autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania”, 1975, „Independența României”, 1977, volumului I din „Istoria militară a poporului român”, 1984 și a volumului al III-lea din „Istoria românilor”, 2001.

Pregătirea sa exemplară la Facultatea de Istorie din București, unde a avut profesori faimoși ca Ion Nestor, Dionisie M. Pippidi, Gheorghe Ștefan, Alexandru Elian, Mihai Berza, Constantin Nicolăescu-Plopșor, l-a propulsat în rândul absolvenților străluciți, făcându-se remarcat și prețuit. Discipol a lui Ion Nestor, Petre Diaconu nu și-a dezamăgit magistrul când acesta i-a acordat toată încrederea, la rând său devenind un mentor și pedagog pentru noi generații de tineri arheologi și cercetători. Petre Diaconu poate fi numit întemeietorul arheologie bizantine în România.

Dintre lucrurile care i se pot imputa este nepublicarea cercetărilor de pe dealul Dervent, un loc încărcat de numeroase vestigii arheologice, cât și a volumului III al monografiei dedicate cercetărilor cetății fără nume de pe ostrovul Păcuiul lui Soare.

Petre Diaconu a publicat mult, preocupat fiind de toate epocile, începând cu neoliticul și ajungând până la perioada feudală. Opera sa este vastă, dezbătând probleme inedite sau reluând pe unele care nu erau bine clarificate, lucru care uneori l-a adus în polemici cu alți cercetători. Nu a fost omul „care să meargă pe cărări bătute”, istoria putând fi scrisă și rescrisă oricând, când ai noi izvoare la dispoziție.

Ca dobrogean, și-a iubit zona natală și a avut ocazia și norocul să se dedice cercetării provinciei dintre Dunăre și Marea Neagră. Numele său va fi mereu menționat în rândul celor care și-au adus contribuția la cunoașterea realităților arheologice și istorice a acestei provincii. Și-a ales locul de odihnă veșnică nu departe de unde s-a născut și de locul căruia i s-a dedicat în profunzime, Păcuiul lui Soare.

Bibliografie selectivă:

- ***, „In memoriam Petre Diaconu (6 octombrie 1924 – 3 aprilie 2007)”, în *SCIVA* (București), tom 59-60, 2008-2009, p.263-265
- Barnea, Alexandru, Barnea, Ion, Bogdan Cătănicu, Ioana, Mărgineanu-Cârstoiu, Monica, Papuc, Gheorghe, *Tropaeum Traiani. I. Cetatea*, București, Ed. Academiei R.S.România, 1979
- Damian, Oana, „Petre Diaconu așa cum l-am văzut eu”, în *SCIVA* (București), tom 59-60, 2008-2009, p.271-272
- Diaconu, Petre, „Despre datarea valului de piatră din Dobrogea și localizarea evenimentelor din nota toparhului grec”, în *Studii. Revistă de istorie* (București), anul XV, nr.5, 1962, p.1215-1235
- Idem, *Les Petchénègues au Bas-Danube*, București, Ed. Academiei R.S.România, 1970
- Idem, „Despre localizarea Onglos-ului?”, în *Peuce* (Tulcea), II, 1971, p.191-203
- Idem, „Despre datarea „circumvalației” și a „bisericii treflate” de la Niculițel”, în *SCIV* (București), tom 23, nr.2, 1972, p.307-319
- Idem, „Păcuiul lui Soare – Vicina”, în *Byzantina* (Salonic), 8, 1976, p.409-447
- Idem, *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*, București, Ed. Academiei R.S.România, 1978
- Idem, „O formațiune statală la Dunărea de Jos la sfârșitul secolului al XIV-lea necunoscută pînă în prezent”, în *SCIVA* (București), tom 29, nr.2, aprilie-iunie 1978, p.185-201
- Diaconu, Petre, Baraschi, Silvia, *Păcuiul lui Soare. Așezarea medievală (secolele XIII-XV)*, vol.II, București, Ed. Academiei R.S.România, 1977
- Diaconu, Petre, Vîlceanu, Dumitru, *Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină*, vol.I, București, Ed. Academiei R.S.România, 1972
- Florescu, Grigore, Florescu, Radu, Diaconu, Petre, *Capidava. Monografie arheologică*, vol.I, București, Ed. Academiei R.P.Romîne, 1958
- Harhoiu, Radu, „Amintiri despre Petre Diaconu”, în *SCIVA* (București), tom 59-60, 2008-2009, p.267-270

- Neagu, Marian, „Petre Diaconu – patronul spiritual al Dunării de Jos”, în *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*, coordonatori: Ionel Cândea, Valeriu Sîrbu, Marian Neagu, Brăila, Ed. Istros, 2004, p.XXXIII-XXXIV
- Ștefan, Gheorghe, Barnea, Ion, Comșa, Maria, Comșa, Eugen, *Dinogetia. I. Așezarea feudală timpurie de la Bisericuța-Garvăn*, București, Ed. Academiei R.S.România, 1967